

Heidi Dahlsveen
Lurvehette og andre slemme piker

Ingress

Lurvehette og andre slemme piker var et prosjekt som gikk ut på å presentere fortellinger fra norsk folketro med kvinnelige protagonister til barn og unge.

Høsten 2004 og våren 2005 gjennomførte De Eventyrlige Fabelfanter (www.fabelfanter.no) et fortellerprosjekt med utgangspunkt i tradisjonelle fortellinger som fokuserte på kvinnelige helter. I prosjektet "Lurvehette og andre slemme piker" deltok seks fortellere og en musiker. Det ble laget seks program rettet mot barn og unge fra 3 til 16 år. Prosjektet foregikk i Oslo og ble støttet av Norsk kulturråd. Denne artikkelen dreier seg om tankene som oppsto rundt arbeidet med kvinner i tradisjonsmaterialet.

Om kvinnelige protagonister

Nå og da dukker det opp artikler, rapporter, hovedfagsoppgaver osv. som tar for seg folkeeventyrets skadevirkning på barn. Spesielt gjelder det kjønnsrollene de representerer. Kvinnerollene oppfattes som nedstøvede og blåøyde prinsesser som sitter og venter på at en eller annen Askeladd skal målbinde, overvinne, gi henne det oppvåkende kyss og blåse støvet av henne. Etter å ha lest et uttallige eventyr og formidlet en brøkdell av dem, vet jeg som forteller, at dette gir et skjevt bilde av folkeeventyr generelt, og norske spesielt. Nå har "de som ser på folkeeventyrene med kritiske øyne" rett i at materiale med kvinnelige aktive protagonister ikke er det som er mest tilgjengelig, men skyld ikke på folkeeventyrene for det.

Et generelt syn er at prinsessene i folkeeventyrene oppfattes som et stereotyp passivt objekt som skal sette i gang og avslutte handlingen i historien. Det generelle synet har tatt utgangspunkt i det lett tilgjengelige materiale, hvor folkeeventyrene ofte viser dette bildet av den kvinnelige rollen. Walt Disney har understreket og forsterket bildet ved å omgi prinsessen med en søt fauna av snakkende mus, fugler, kaniner etc. Hun vet hvor sverdet henger og hva som er trollets svakhet, men hun benytter seg ikke av det selv. Den mannlige helten er drivkraften, erobreren og løsningen. Han vokser seg fra en keitete guttvalp til en moden mann, mens kongsdatteren sitter der ubevegelig. Forskere og synsere (ja, noen er faktisk kun det) med base i Jung eller Freud prøver å dekke over denne kjønnsforskjellen ved å henvise til at de begge representerer deler av en helhet, de er det maskuline og feminine av et individ under utvikling (den mannlige helten er ego og heltinnen er "jeg-et")ⁱ. Folkeeventyret handler egentlig om et individs reise mot en harmonisk helhet som oppnås på slutten av eventyret, i form av et bryllup. Men hvis dette handler om individet, hvorfor er det da ikke flere kvinnelige protagonister i folkeeventyrene?

De kvinnelige protagonistene har vært og er der, et eller annet sted i folkefloraen. Det er "sannsynligvis og i hvert fall" minst fire grunner til folkeeventyrene representerer et såkalt "farlig kvinnesyn". For det første har det alltid vært en vekselvirkning mellom det skrevne og det muntlige når det gjelder folkeeventyr. Det kan være at kvinnesynet i tradisjonsmaterialet skyldes en viktoriansk etterlevning eller en ettersleng fra de franske salongene. Folkeeventyrene var et råmateriale for forfattere. Folkeeventyrene ble omskrevet og adaptert for sin tids publikum, hvor den tids kvinnesyn ble innpodet. Forfatterne med blant andre Charles Perrault fremførte sine fortellinger muntlig for likesinnedeⁱⁱ. Forfatterens omskriving av motivene spredte seg, enten ved å bli lest eller hørt, til den muntlige fortellingen som vandret videre. Når innsamlingen av folkeeventyr for alvor slo igjennom på

1800-tallet, fikk eventyrene en fast skrevet form i det offisielle rom og avdankede motiver utviklet seg ikke videre.

Den andre grunnen gjelder innsamlerne, som stort sett var menn. Vår ”Asbjørnsen & Moe”, gjorde et utvalg av eventyr og av motiver. Disse ble tilpasset det som var hensikten med innsamlingen, nemlig nasjonsoppbyggingen for den borgerlige klassen. Askeladden var en ypperlig representant for det romantiske Norge, Kari Trestakk og likesinnede kunne jo ikke ha samme metaforiske virkning.ⁱⁱⁱ

Tilgjengeligheten av folkeeventyr er med å redusere det frodige og varierte. Forleggere foretrekker å gi ut Asbjørnsen & Moe i uttallige samlinger og bøker om og om igjen. Det er en stor verden av fortellermateriale utenfor Asbjørnsen & Moe, som fortjener å hentes frem og som inneholder andre fortellinger, med blant annet aktive heltinner. I sin tid ble “Norsk Eventyrbibliotek”^{iv} gitt ut. Samlingen består av 12 bind som representerer ulike innsamlere, fortellere, dialekter og historier. Norsk folkeminneleg^v har gitt ut en rekke hefter med folkløse som blant annet inneholder folkeeventyr. Men dette er ikke tilgjengelig for hvermann. Her må man tråle antikvariater og biblioteker for å finne det virkelige spennet av norske folkeeventyr.

Jeg tror at den viktigste grunnen til at prinsessen med langt lyst hår og blå øyne har blitt sittende på glassberget er at folkeeventyrene har blitt oppfattet som noe ”som skulle leses”. Folkeeventyrene har på den måten ikke fått anledning til å utvikles i takt med samfunnets utvikling.

Fortellerens arbeid

Når en forteller arbeider med en fortelling forholder hun seg ikke til det litterære begrepet “tekst”. Hun tar utgangspunkt i en struktur og en samling av motiver og bearbeider dette mot en fortelling. Fortelleren Marianne Sundal, som deltok prosjektet, skriver i sin rapport:

”Sagnet og spesielt folkeeventyret hadde en svært knapp nedtegnelse. Jeg har jobbet mye beskrivelser av karakterer og bilder i historiene. Noe av handlingen virket umotivert i den opprinnelige kilden og jeg har jobbet spesielt med å motivere noen av karakterenes handlinger. For eksempel hvorfor trollkjerringa lar gutten leve. Hun har all makt og kunne egentlig latt gutten bøte med livet med det samme. Dette åpner for å gjøre Randis rolle sterkere, hun lurer og overbeviser Trollkjerringa om at hun har mest å tjene på at gutten lever.

Eventyret var relativt langt og jeg brøt det opp med å legge inn åpning for dialog med barna.

”Hva fortrollet Randi seg selv og gutten til? ..en stein og et tre!”; barna fikk velge selv.

Jeg la inn gjentakelser og regler i historien og moderniserte språket noe.

I tillegg la jeg inn sangtekst(to slåtter/folketoner etter Jarnfrid Kjøk fra Lom) i stedet for dialog mellom Randi og Gutten på slutten av historien.”^{vi}

En erfaren forteller vil raskt kjenne igjen type struktur og kunne se samsvarende motiver i andre eventyr. Etter hvert bygger fortelleren opp et repertoar av strukturer og motiver, og kan kombinere, bytte ut, endre fortellingenes motiver og strukturer. En fortelling er ikke fullendt før den oppstår i samspillet mellom forteller og lytter. Dette er med på å sørge for at fortellingen hele tiden er i bevegelse.

Fordi samspillet mellom forteller, fortelling og lytter er såpass dynamisk, vil ikke en lytter nødvendigvis se en lyshåret blåøyd prinsesse, når fortelleren forteller. Den levende dialogen som

foregår under selve formidlingen gjør at motiver fremstår som mer mangfoldig og arketypisk enn det stereotypiske aspektet fortellingene får når de leses. Fortelleren har et vokabular innenfor både det beskrivende, følelsenes og handlingens språk og bruker dette balansert innenfor formidlingen av en fortelling. Lytteren er en skapende instans under formidlingen og fyller ut og skaper bildene. Fortelleren Lise Grimnes skrev i rapporten:

”.../... Fortellingene begynner å leve i møtet med barna. De puster liv i skikkelsene ved latter, undring, grøss, gjesping, utrop, innspill og aktiv lytting. Den åpne kommunikasjonen og spontane dialogen er et kjennetegn ved fortelling. Dette har jeg vektlagt, også fordi forestillingen hadde 6-åringer som målgruppe. Korte fortellinger, avbrutt av lek, sang og dialog var viktig. Språkmessig har jeg jobbet med å gjøre fortellingene tilgjengelig for aldersgruppa.

Som alltid forandrer fortellingene og forestillingene seg underveis, i møte med nytt publikum. Barna hadde mange spørsmål om for eksempel Morsa da jeg viste bilde av henne ("Er hun ånkli?", "Er hun død?", "Oj! Hun var gammel!"), og alle er gjennomgående nysgjerrig på huldra, og om hun finnes i virkeligheten. De vil vite om det er sant at jeg har sett en hulderku, og hvorfor huldra har hale. Dette er viktige ting å fange opp, samtale om, og viser således til noe av fortellingens potensiale.

Mitt inntrykk er at fortellingen om Till till Tove har gjort sterkest inntrykk. Når Till till Tove lurer røverne trill rundt ved å snakke til en vedovn, og således varsle folk uten å bryte et løfte om å ikke snakke til noen (men ingen sa noe om å snakke til "noe"), fryder barna seg. Jeg tror fortellingen gir et sterkt identifikasjonsgrunnlag for barn, og da spesielt jenter. .../...

En ekstra utfordring for mange barn med flerkulturell bakgrunn, men også for etnisk norske barn, er de mange fremmede ordene; budeie, seter, huldra, fjøs, kalv, kvige osv. Vi har brukt god tid til ordene for å forstå meningen.”

Det verbale og nonverbale språket som er på gang i en ”her og nå situasjon” gir fortellingene nye fokus, og lytteren opplever historien utefra sin referanseramme, som ikke nødvendigvis er en blåøyd prinsesse.

Lurvehette og andre slemme piker

I prosjektet deltok følgende fortellere med programmer:

- Solveig Hirsch med ”Prinsessene som slet ut skoene sine” for barnehager
- Heidi Dahlsveen og Mathilde Grooss Viddal med ”Høna som dro til kongsgården for å fri til prins Prump” for barnehager
- Lise Grimnes med ”Hulder og Budeie” for 1. Klasser
- Ylva Sjaastad med ”Jomfru Dame og Ridder Skog” for småskoletrinnet
- Marianne Sundal med ”Randi med steinen – og andre sterke jenter” for mellomtrinnet
- Marit Hallen med ”Bergtatt” for ungdomskolen

Hvert program ble gjennomført tre ganger. Forestillingene hadde en lengde på 35 min. – 45 min. Ved hver forestilling var det fra 18 til 60 barn.

Mål med prosjektet var:

- Å la barn få økt kjennskap til norske eventyr og sagn
- Å finne fram til og formidle fortellinger med aktive kvinnelige aktører
- Å forske i, finne og vise at det finnes en norsk folkeeventyr verden utenfor Asbjørnsen & Moe
- Å presentere rik kulturarv til barn
- Å inspirere barn til å fortelle historier

Fortellingene dekket følgene sjangere: sagn, jeg – fortelling, undereventyr, skjemteeventyr og regleeventyr. Opprinnelsen til fortellingene spredte seg utover hele landet.

Fortellere brukte følgene begrunnelser for sin valg av fortellinger: Det kvinnelige protagonistene var uredde, lærenemme, observante, kreative, fysiske og psykiske sterke. Fortelleren Solveig Hirsch beskrev sin heltinne i rapporten på følgene måte:

”I mitt arbeid med dette prosjektet, ønsket jeg ikke at hovedpersonen - Jenta skulle være modig fordi hun opptrer slik gutten i eventyrene ofte gjør. I dette eventyret er prinsessene tøffe på *prinsessepremisses*. De er prinsesser med kjoler og spisse sko, men som sier kongen midt i mot for å gjøre det de elsker- Å leke og danse, isteden for å sitte til pryde. Dette fungerte godt for en målgruppe der å leke er en nødvendighet, men som opplever begynnende krav om ro og om å sitte pent.”

Høna som dro til kongsgården for å fri til prins Prump – et eksempel

Fortellingen som jeg arbeidet med i prosjektet het opprinnelig ”Høna som skulle aat kongsgården og fri”. Det ble skrevet ned 27. August 1915. Folkeeventyret fant jeg i ”Folkeeventyr fraa Nordmør” utgitt av Norsk Folkeminnelag 1921. Folkeeventyret handlet om en høne som hadde bestemt seg for å fri til en prins og ble kategorisert som et ”remseeventyr” (regleeventyr). Ved mitt første møte med dette folkeeventyret så jeg at det hadde uvante og overraskende elementer. Blant fortellere så heter det seg at fortellingene velger deg. Det er ikke noe hokus pokus ved dette. Det betyr rett og slett at noe ved fortellingen tenner fortelleren. Fortellingen gir fortelleren en ide og en mulighet til å uttrykke noe. Dette folkeeventyret ga meg altså noen muligheter til å uttrykke noe. Fortellingen hadde mange muligheter og jeg ville utarbeide et program for barn (fra 3 – 6 år) sammen med en jazzmusiker.

Eventyret var lekende og overraskende, to elementer som vi ønsket å ivareta og forsterke. Det absurde og forlokkende ved at en høne kan utrette en så stor bragd var jo en interessant tanke. Folkeeventyret hadde mange brutale elementer, for brutale for målgruppen. Jeg kjente til et tsjekkisk eventyr med tilsvarende struktur^{vii}. Dette handlet om en hane som dro til en keiser for å lære å legge egg. Jeg lånte motiver fra dette eventyret og byttet det ut med brutale elementer fra ”høna”. Så i stedet for å drepe kongen med en kvernstein (som i seg selv er jo et morsomt motiv) tok høna i bruk noen av sine gode hjelpere som hun hadde truffet på veien.

Strukturen i folkeeventyret var i seg selv overraskende. Fortellingen tok i bruk både raske vendinger og en tradisjonell oppbygging. For eksempel lager høna seg en vogn av en skje og en mus. Dette er hennes transport og på skjea som hun selv sitter på, får hun med seg både en hare, en rev, en ulv, en bjørn og en veps. Musikken var med på å forsterke både brudd og oppbygging, ved også å ta i bruk faste motiver som det ble improvisert over. Videre tok vi i bruk enkle digresjoner/kommentarer. Det vil si å henviser til noe utenfor eventyret og ved å snakke med barna. En kommentar kunne være prinsens mangel på næringsvett og hva det vil si ha et balansert kosthold (gjort med humor

selvfølgelig). Metakommentarer, som er med på å gjøre historien dagsaktuell, må ha vært det første som forsvant under nedtegnelsene av folkeeventyrene. Under forestillingen er kommentarer med på å øke kommunikasjonen med lytterne. Dette gjør også fortelleren bedre kjent med sitt publikum.

For å frem leken ble det tatt i bruk ordleker, lyder, karakteriseringer og dette ble forsterket i samspillet med barna. Som et eksempel ble ulven gjort svensk for bringe inn feiring av unionsoppløsningen. En tradisjonell fortelling er alltid dagsaktuell lagt i en fortellers munn. Dette gir fortellingen et unikt særpreg.

Når det gjelder formidlingen kunne nok ikke høna tilsynelatende fremstå som en representant for den aktive kvinnelige protagonist. Fordi hun var et dyr ble identifikasjonsprosessen annerledes. Det aktive kvinnelige kom ved at hun på alle måter var så motsatt prinsen. Prinsen hadde, i denne fortellingen, den rollen vi generelt ville gitt en prinsesse. Han satt på en trone og ventet på at noen skulle fri til han. Det hører med til historien at høna fikk sin prins og hun stoppet ikke der. Hun styrte og ordnet og fikk en skikk på prinsen.

Avslutningsvis...

vil jeg si at det i folketroen ligger et utømmelig materiale av verdifull litteratur. Folkeeventyret er bade allmenngyldig og har sitt særpreg. Folkeeventyret er kontekstuel – de tilpasses alltid den situasjonen de formidles i. Og for i å si det som Angela Carter: "The stories were always there. Only we were not."

Heidi Dahlsveen

Høgskolelektor ved Høgskolen i Oslo

Heidi.dahlsveen@est.hio.no

ⁱ For mer informasjon om Jung og arketyper i folkeeventyr og drømmer kan du lese Von Franz's bok "The feminine in fairy tales".

ⁱⁱ Du kan lese mer om bruk av folkeeventyret i de franske salongene i "Beauty and the beast and other classic French fairy tales" av Jack Zipes. Jack Zipes har også utgitt boken "The Trials & Tribulations of Little Red Riding Hood", hvor han viser utvikling av Rødhette motivet.

ⁱⁱⁱ Ørnulf Hodnes bok "Det norske folkeeventyret" gir et godt bilde av hvordan historiene ble samlet inn, redigert osv.

^{iv} Utgitt av Det Norske Samlaget spredt over en periode på 1970 tallet. Samlingen består av 12 bind og kan lånes på biblioteker eller kjøpes på antikvariater. Oslo

^v Norske Folkeminnelag har utgitt jevnlig skrifter fra 1920

^{vi} Rapportene kan leses i sin helhet på www.fabelfanter.no

^{vii} Historien finnes i "Eventyr fra 17 land" av Anne Hvenekilde.

Litteraturliste

Alver, B. m. f. (1970 tallet). *Norsk Eventyrbibliotek*: Det Norske Samlaget.

Carter, A. (1990). *The Virago book of fairy tales*. London: Virago Press.

Hodne, Ø. (1998). *Det Norske folkeeventyret*. Oslo: Cappelen.

Hvenekilde, A. (1979). *Eventyr fra 17 land* (12 opplag ed.). Tangen: Cappelen.

Von Franz, M.-L. (1993). *The feminine in fairy tales* (1 ed.). Boston: Shambhala Publications.

Zipes, J. (1993). *The trials & Tribulations of Little Red Riding Hood*. London: Routledge.
Zipes, J. (1997). *Beauty and the beast and other classic French fairy tales*. New York:
Signet Classic.